3. Dil ve Edebiyat

Kur'an'ın indirildiği dönemde edebiyat gelişmişti. Şiire ve hitabete önem verilirdi. Şairler, toplumda yüksek bir mevkiye sahipti. Şiir yarışmalarında birinci gelenlere mükâfat verilir, şiirleri Kâbe duvarlarına asılırdı. Kâbe'ye asılan şiirlerin en ünlüleri, "Muallakatıseba"dır.[6]

Müslümanların hayatlarını Kur'an ve hadislere göre tanzim etme gayreti, onları Kur'an dili olan Arapçayı öğrenmeye yöneltmiştir. Kur'an'ın bir dil ve edebiyat mucizesi olması, İslam medeniyetinde dil bilim çalışmalarının ve edebiyatın gelişmesini sağlamıştır. Kur'an'ın mesajının edebî özelikleri, söz sanatlarına yön vermiş; dilde estetik duyarlılığın gelişmesine katkıda bulunmuştur.[7]

Bilgi Notu

İslam edebiyatının ürünleri tevhit, münacat, esmayıhüsna, kısasıenbiya, naat, siret-i Nebi, mevlit, hadisierbain, Muhammediye, miraciye, şemail, hilye, ramazaniyye, ıydiye, maktel, mersiye, meal, tefsir, akaidname, ilahi, nefes, sohbetname, pendname, devriye, şathiye, tasavvufi ve hikemî mesneviler, aşk mesnevileri, erkânname, menakıbname, velayetname gibi isimlerle bilinen dinî içerikli türlerdir.

İlimlerin derlenmesi ve sınıflandırılmasıyla birlikte dil ile edebiyat ilimleri de lügat, sarf, nahiv ve belagat gibi dallara ayrılmış; her biri ilim olarak okutulmuş, bu alanlarda eserler verilmiştir. Medreselerdeki ilimler hiyerarşisinde, dil bilimleri en başta gelmiştir. Çünkü diğer ilimlerdeki gelişmeler ancak dil ile birlikte gerçekleşebilir.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman toplumlar, dünya kültür ve medeniyetindeki dil ve edebiyat çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır. İslam dünyasında hem tercüme hem de telif eserlerde önemli birikim oluşmuştur. Tercüme eserler için yabancı dil eğitimine de önem verilmiştir.

5 bk. Rum suresi 42. ayet; Sarıçam-Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 191.
6 Yıldırım, *İslam Sanatı ve Estetiğinin Temelleri*, 62.
7 Koç, *İslam Estetiği*, 62-63.

Edebiyat; bir toplumun hissiyatını, inançlarını, irfanını, bilgilerini, algılarını, kavrayışını ve estetik dünyasını yansıtan ayna gibidir.[8] İslam medeniyetinin oluşmasında, İslami kaynaklardan beslenen yerel edebî türlerin yanında divan edebiyatı ve dinî-tasavvufi halk edebiyatı gibi günümüze kadar gelen köklü edebiyat gelenekleri de etkili olmuştur.

İslam'ı kabul eden topluluklar, İslamiyet etkisinde gelişen edebiyata kendi kültürel unsurlarını ve edebî geleneklerini de dâhil ederek katkıda bulunmuşlardır. Arap, İran ve Türk edebiyatları İslam kültür ve medeniyeti bünyesindeki edebiyatın ana kollarıdır.

İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatı, Karahanlılar devrinde Yusuf Has Hacip'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig adlı eser ile başlamıştır. Selçuklular Dönemi'nde gelişmeye devam etmiş, Osmanlılar Dönemi'nde ise klasikleşerek İslam medeniyetinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir.[9]

İslam kültüründe edebiyatın konu yelpazesi geniştir. Hem dinî-tasavvufi hem de bireysel ve toplumsal hayatın içinden konular işlenmiştir. İbret verici ve öğretici manzum hikâyeler, siyerler, peygamber ve sahabe kıssaları, seyahatnameler (gezi yazıları), siyasetnameler (idarecilikle ilgili tavsiyeler), tezkireler (şair biyografileri), vakayinameler (tarihî olay kayıtları) ve kahramanlığı işleyen fetihname, gazavatname, hamzaname, battalname, cenkname ve fütüvvetnameler bunların en yaygın olanlarıdır.[10]

Bilgi Notu

Tarih düşürme Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve özellikle XVIII. yüzyılda en verimli dönemine ulaşmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman devrine kadar çoğunlukla Arapça ve Farsça yazılan tarih kitâbeleri XVI. yüzyıldan itibaren daha çok Türkçe kaleme alınmıştır. Önceleri tek kelime yahut terkipten oluşan mensur tarihler yaygınken daha sonra manzum tarihlere rağbet artmıştır. Cevdet Paşa, Türk edebiyatında manzum tarihin ilk defa Hızır Bey tarafından 850 (1446) yılında Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bir cami için söylenen, "Câmi'un zîde 'ömrü men' amerehû" (Bu camiyi imar edenin ömrü uzun olsun) mısraı ile başladığını söylemiş, ardından gelen edebiyat tarihçileri de bu bilgiyi tekrarlamıştır. Ancak daha XIV. yüzyılda Türkler tarafından tarih manzumeleri yazıldığı bilinmektedir.

(Turgut Karabey, "Tarih Düşürme", 40/80-82)

Tarih düşürme sanatının uygulandığı eserler hakkında araştırma yapıp bulduğunuz örnekleri sınıfta paylaşınız.

---

8 Okay, "Edebiyat", 10/395-397.
9 Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı Giriş*, 17-19.
10 Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı Giriş*, 107.

(...)
Fânî ömür biter, bir uzun sonbahâr olur.
Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur.
Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ;
Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.
(...)

(Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, 85)

İslamiyet etkisinde gelişen edebiyatta "şiir", bir tür olmanın dışında önemli bir misyona sahiptir. Şiir, Allah'ın (cc) varlığını ve birliğini ilan etmeye, O'nu övmeye yarayan bir araçtır. Müslüman şairler; hikmete taliptir ve şiir vasıtasıyla onu açığa vurur. Bu yüzden İslam kültüründe şiir, marifete ulaşmanın en iyi vasıtalarından biridir. Müslüman şairler; özelde mensubu oldukları milletin, genelde ise ümmetin sözcüsü, savunucusu ve yol göstericisi olmuşlardır. Yunus Emre, Mevlana, Fuzulî, Bâki, Şeyh Gâlib, Mehmet Akif ve Necip Fazıl gibi şairlerimiz; millî ve dinî duyarlılıklarımızı dile getirmişlerdir.[11]

İslam'ın temel ilkelerine dayanarak nefsi arındırma, ahlakı güzelleştirme ve bu yolla Allah'a (cc) ulaşma düşüncesine **tasavvuf** denir. X. yüzyıldan sonra tekkeler çevresinde gelişen tasavvuf düşüncesi, dinî-tasavvufi halk edebiyatının doğmasına vesile olmuştur. İslam'ın kökleşip yayılmasında büyük etkisi olan bu edebiyat kolunda remizler yani simgeler kullanılır; bunların her biriyle ilahi aşkla ilgili kavramlar kastedilir.[12]

İslami edebiyatın kollarından biri de divan şiiridir. Divan şiirinin ana teması, aşktır. Şiirin kulağa hitap etmesine yani musikiye önem verilir. Edebî sanatların ayrı bir yeri vardır. Soyut bir şiir olduğu için şair duygu ve düşüncelerini sembollerle dile getirir.[13]

Araştıralım

İslam edebiyatına katkıda bulunan milletlere ait beş önemli eser tespit ediniz ve sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

11 Koç, *İslam Estetiği*, 182-183.
12 Kılıç, *Sufi ve Şiir*, 149, 152, 184.
13 bk. Şener-Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, 278-279.